

พินิจเรื่องกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบพิตศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
พระมหาวิริษัณห์ วรินทร์, ดร.
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

ในปฏิจจสมุปบาท^๑ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อิทัปปัจจยตา^๒ มี ๑๒ ประการแบ่งออกเป็น ๓ พวกเรียกว่า ไตรวิภู หรือวิภูฏะ ๓^๓ ประกอบด้วย คือ กิเลส กรรม วิบาก เมื่อบุคคลทำอะไรลงไป ไม่ว่าจะทางใด หากทำลงไปด้วยกิเลสที่อยู่ใจ ก็จะก่อให้เกิดกรรม เมื่อเกิดกรรมก็จะเกิดวิบากกรรมคือผลตามมาวิบากหรือผลอันนี้ก็จะก่อให้เกิดกิเลสขึ้นอีก และกิเลสจะก่อให้เกิดกรรมขึ้นอีก กรรมนี้จะก่อให้เกิดวิบาก หรือผลขึ้นอีก วนเวียนไปอย่างนี้เรื่อยๆ จนกว่าคนจะดับกิเลสหมดสิ้นจึงจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดคือ

๑) กิเลสวิภู หมายถึง วงจรของกิเลส เป็นตัวสาเหตุผลักดันให้คิดปรุงแต่งการกระทำต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน^๔

๒) กรรมวิภู หมายถึง วงจรกรรมเป็นกระบวนการกระทำหรือปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไปต่างๆ ประกอบด้วยสังขาร และกรรมภาพ^๕

๓) วิบากวิภู หมายถึง วงจรวิบาก คือ สภาพชีวิตที่เป็นผลแห่งการปรุงแต่งของการกระทำ และกลับเป็นปัจจัยเสริมสร้างให้เกิดกิเลสต่อไปอีก ประกอบด้วยวิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า อุปัตติภาพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น^๖

^๑ ปฏิจจสมุปบาท หมายถึง สภาวะธรรมที่เป็นปัจจัย และสภาวะธรรมที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นอันเป็นกระบวนการทางปัจจัยภาพ ซึ่งเป็นสภาวะที่ดำรงอยู่อย่างนั้น แม้ว่าพระตถาคตจะเสด็จอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม เช่น ชรามรณะมีเพราะชาติเป็นปัจจัย; ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑/๓๘.

^๒ อิทัปปัจจยตา แปลว่า ความที่สิ่งนี้อาศัยสิ่งนี้เกิดขึ้น หมายถึงสภาวะธรรมอันเป็นปัจจัยแห่งชราและมรณะ เป็นต้น เป็นชื่อหนึ่งของปฏิจจสมุปบาท; ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑/๓๘.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙.

^๔ อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕.

^๕ อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕.

^๖ อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕.

วิถุฏฐะทั้ง ๓ หรือไตรวิถุฏฐะนี้ หมุนเวียนต่อเนื่องเป็นปัจจัยอุดหนุนแก่กัน ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ติดขัด คือ กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม กิเลสจึงเป็นเหตุ กรรมจึงเป็นผลของกิเลสและกรรมนั้นเองก็เป็นตัวเหตุให้เกิดวิบากคือผล กรรมจึงเป็นเหตุ วิบากจึงเป็นผล และวิบากนั้นเอง ก็เป็นตัวเหตุ ก่อกิเลสขึ้นอีกเมื่อเป็นดังนี้ วิบากนั้นก็เป็เหตุ กิเลสก็เป็นผลของวิบาก เพราะฉะนั้น กิเลส กรรม วิบาก จึงวนเวียนอยู่อย่างนี้ โดยที่บุคคลนี้เองหรือจิตนี้เองที่วนอยู่ในกิเลส กรรม วิบาก แล้วก็กลับเป็นเหตุก่อกิเลสกรรมวิบากขึ้นอีก สัตว์และบุคคลจึงวนเวียนอยู่ในกิเลส กรรม วิบาก

ฉะนั้น สังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่างๆ ของสัตว์โลกด้วยอำนาจกิเลส กรรม วิบาก หมุนวนอยู่เช่นนั้นตราบเท่าที่ยังตัดกิเลส กรรม วิบากไม่ได้ ในบทความวิชาการนี้ผู้เขียนมุ่งเฉพาะกรรมที่เป็น ๑ ในสังสารวัฏเท่านั้น

ความหมายของกรรม

คำว่า กรรม มีรูปวิเคราะห์ว่า กรณฺม กมฺม แปลว่า การกระทำชื่อกรรม และว่า กโรติ เอเตนาติ กมฺมํ แปลว่า ย่อมกระทำด้วยสิ่งนั้น เหตุุนั้น จึงชื่อว่ากรรม และว่า กรียตีติ กมฺมํ แปลว่า อันเขาย่อมทำชื่อว่า กรรม^๗

๑) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า กรรมไว้ว่า คือ การกระทำ, การงาน, กิจ, เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้^๘

๒) ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของคำว่า กรรมไว้ว่า กรรม หมายถึง การกระทำ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ทางใจก็ตาม แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ ๑) อกุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นอกุศล ๒) กุศลธรรม คือ กรรมที่เป็นกุศล^๙

๓) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงให้ความหมายของคำว่ากรรมไว้ โดยทรงให้ความหมายตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “เจตนาหํ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ” แปลว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เอามาเป็นความหมายหลัก แต่พระองค์ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เรากล่าวเจตนา (ความจงใจ) ว่าเป็นกรรม เพราะคนจงใจ คือ มีใจมุ่งแล้ว จึงทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ฉะนั้น กรรมคือกิจที่บุคคลจงใจทำ หรือทำ

^๗ ป. หลงสมบุญ (ประยุทธ์ หลงสมบุญ), พันตรี, พจนานุกรม มคอ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗๑.

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๑.

ด้วยเจตนา ถ้าทำด้วยไม่มีเจตนา ไม่เรียกว่ากรรม อย่างเช่นไม่มีเจตนาเหยียบมดตาย ไม่เป็นกรรม คือ ปาณาติบาต ต่อเมื่อเจตนาจะเหยียบให้ตายจึงเป็นกรรม คือ ปาณาติบาต แต่เมื่อจัดอย่างละเอียด สิ่งที่ทำด้วยไม่มีเจตนา ท่านจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่ง เรียกว่า กรรมสักว่าทำ เพราะอาจให้โทษได้เหมือนกัน เหมือนอย่างที่ถูกหมายถือว่าผิดในฐานะประมาท”^{๑๐}

๔) ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้ความหมายของคำว่า กรรมไว้ว่า กรรมที่ชาวโลกโดยเฉพาะคนไทย เข้าใจผิดกันอยู่ โดยเปรียบเทียบกับความหมายทางภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาต้นตำรับเดิม งานนี้ของท่าน ปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ โอสาเรตัพพธรรม โดยท่านอธิบายว่า

“คำพูดที่เป็นภาษาบาลี เช่นคำว่า กम्म อย่างนี้ มันมีความหมายจำกัด ดิ้นเป็นอย่างอื่นไม่ได้ แต่ในภาษาไทย ชาวบ้านพูดกันอยู่นี้ คำว่า กรรม นี้ เปลี่ยนความหมายไปเป็นอย่างอื่นก็มี ดิ้นได้ก็มี ภาษาไทยเขาพูดว่า กรรม คือการกระทำ ทีนี้ การกระทำนี้มันมีหลายชนิด การกระทำที่เป็นกรรมก็มี การกระทำที่ไม่เป็นกรรมก็มี ฉะนั้น พูดว่า การกระทำคือกรรม นี้มันไม่ถูก แต่ถ้า ภาษาบาลี พูดว่า กम्म แล้วหมายถึงกรรมที่เดียว หมายความว่า การกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนาของสัตว์ที่มีความรู้สึกนี้ขอให้สังเกตไว้ด้วย

คำว่า กรรม ในภาษาไทยเปลี่ยนความหมายมากมายเป็นของบางอย่าง เป็นสิ่งบางอย่าง เช่นว่า ถึงแก่กรรมอย่างนี้ ก็หมายความว่า ตาย ภาษาบาลีไม่มีอย่างนี้ ไม่เคยพูดอย่างนี้ ไม่เคยพูดว่า ถึงกรรมแล้วก็จะต้องตาย เด็กๆ ร้องกันอยู่ ได้ยินบ่อยๆ ว่า กรรมแล้วแก้วตาเอ๋ย อย่างนี้ คำว่า กรรม อย่างนี้มันเปลี่ยนความหมายหมดแล้ว มันหมายถึง การรับผลกรรม หรือกรรมมาถึงเข้าแล้ว คือ หมายความว่า ได้รับผลกรรม ไม่ใช่กรรม”^{๑๑}

กรรมในพระไตรปิฎก

พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องกรรมตามนัยแห่งกุโรวาทสูตรโดยทรงแสดงกรรมและผลของกรรม ไว้ ๔ ชนิด คือ กรรมดำ มีวิบากดำ กรรมขาว มีวิบากขาว กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว และ กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว อันเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมคือ

๑) ปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร อันมีความทุกข์ ครั้นแล้วย่อมเข้าถึงโลกที่มีความทุกข์ ผัสสะอันมีทุกข์ย่อมถูกต้องบุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่มีความทุกข์ เขาอันผัสสะที่มีความทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมได้สวैयाเวทนาที่มีความทุกข์โดยส่วนเดียว ดุจสัตว์นรกฉะนั้น

^{๑๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **หลักกรรมในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, **โอสาเรตัพพธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖๑.

ปุณณะ เพราะกรรมนี้แล ความอุบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุบัติขึ้นเพราะกรรมนั้น
 ผัสสะย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ปุณณะ แม้เพราะเหตุอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์เป็นทายาทของกรรม
 เรากล่าวกรรมอย่างนี้ว่า เป็นกรรมดำ มีวิบากดำ^{๑๒}

๒) ปุณณะ ก็กรรมขาว มีวิบากขาว เป็นไฉน ปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกาย
 สังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ครั้นแล้วเขาย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความทุกข์ ผัสสะ
 อันไม่มีความทุกข์ย่อมถูกต้องบุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่ไม่มีความทุกข์ เขาอันผัสสะที่ไม่มีความทุกข์
 ถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนาที่ไม่มีความทุกข์โดยส่วนเดียว เป็นสุขโดยส่วนเดียว ดุจเทพชั้นสุภกนิหะ
 ฉะนั้น ปุณณะ เพราะกรรมที่มีดังนี้แล ความอุบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุบัติขึ้น
 เพราะกรรมนั้น ผัสสะย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ปุณณะ แม้เพราะเหตุอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์เป็น
 ทายาทของกรรม เรากล่าวกรรมอย่างนี้ว่า เป็นกรรมขาว มีวิบากขาว^{๑๓}

๓) ปุณณะ ก็ กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว เป็นไฉน ปุณณะบุคคลบางคนในโลกนี้
 ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ครั้นแล้วเขาย่อมเข้าถึง
 โลกที่มีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ผัสสะอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ย่อมถูกต้อง
 บุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่มีความทุกข์บ้าง ที่ไม่มีความทุกข์บ้าง เขาอันผัสสะที่มีความทุกข์บ้าง ไม่มี
 ความทุกข์บ้างถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง มีทั้งสุขและทุกข์
 ระคนกัน โดยส่วนเดียว ดุจพวกมนุษย์ เทพ และสัตว์วินิบาตบางเหล่า ฉะนั้น ปุณณะ เพราะกรรมนี้แล
 ความอุบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุบัติขึ้นเพราะกรรมนั้น ผัสสะย่อมถูกต้องเขา
 ผู้อุบัติแล้ว ปุณณะ แม้เพราะเหตุอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์เป็นทายาทของกรรม เรากล่าวกรรม
 อย่างนี้ว่า กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว^{๑๔}

๔) ปุณณะ ก็ กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม เป็นไฉน ปุณณะ
 บรรดากรรม ๓ ประการนั้น เจตนาเพื่อละกรรมดำมีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาว มีวิบากขาว เจตนา
 เพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวนั้นเสีย ข้อนี้เรากล่าวว่า กรรมไม่ดำ ไม่ขาว มีวิบากไม่ดำ
 ไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ปุณณะ กรรม ๔ ประการนี้แล เรากระทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญา
 อันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม

^{๑๒} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๘/๖๗.

^{๑๓} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๘/๖๗.

^{๑๔} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๘/๖๗.

กรรมในพระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น กรรมดำ มีวิบากดำ กรรมขาว มีวิบากขาว กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว คือ บุคคลใดทำกรรมเช่นใดไว้แล้ว บุคคลนั้นก็ย่อมได้รับผลของกรรมนั้นตอบแทน ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม กรรมและผลของกรรม มีความเป็นอิสระมีความเป็นเหตุและผล คือบุคคลสร้างเหตุเช่นใด ก็จะได้รับผลเช่นนั้น กรรมจึงมีความเที่ยงตรง ไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจภายนอกหรือพระผู้เป็นเจ้าของแต่อย่างใด^{๑๕}

กรรมในอรรถกถา

เมื่อพิจารณาการแบ่งกรรมในอรรถกถาแล้ว พระอรรถกถาจารย์ได้จัดแบ่งออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อเป็นการอธิบายเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกคือ การอธิบายเรื่องกรรม ๔ ที่แบ่งตามกาลที่ให้ผลดัง พระพุทธพจน์ว่า วิบากแห่งกรรมเป็นไฉน คือ เราย่อมกล่าววิบากแห่งกรรมว่ามี ๓ ประการ คือ

- ๑) กรรมที่ให้ผลใน ปัจจุบันชาตินี้
- ๒) กรรมที่ให้ผลในชาติต่อไป
- ๓) กรรมที่ให้ผลในชาติต่อๆ ไป

นี้เรียกว่า วิบากแห่งกรรม^{๑๖} ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต มีเรื่องของกรรมเพียงหมวดเดียวคือหมวด ๑๒ เรียกว่า กรรม ๑๒ จัดออกเป็น ๓ หมวด คือ^{๑๗}

๑) วงจรของกรรมประเภทที่ ๑ กรรมที่ว่าโดยหน้าที่ ในกิจจตุกกะ คือ กรรมประเภทที่ว่า โดยหน้าที่นี้ มีหน้าที่ส่งผลให้ผู้กระทำความผิดกับวิบากกรรมตามที่ได้ก่อกรรมไว้ และกรรมนี้จะมี ส่วนสัมพันธ์กับกรรมอื่นด้วย ตามนัยแห่งพระอรรถกถาจารย์มีอยู่ ๔ หมวดด้วยกัน คือ

๑. ชนกกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสกให้ความหมายว่า “กรรมที่ให้เกิดปฏิสนธิ ชื่อว่า ชนกกรรม”^{๑๘}

๒. อุปัตถัมภกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสกให้ความหมายว่า “กรรมที่อุ้มชูด้วยการทำให้ถึงพร้อมด้วยโภคะเป็นต้นแก่บุคคลผู้เกิด ในตระกูลทั้งหลาย มีตระกูลมีโภคะน้อยเป็นต้น ชื่อว่าอุปัตถัมภกรรม”^{๑๙}

^{๑๕} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๘/๖๗.

^{๑๖} อจ.ฉก.ก.(ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๑๗} อจ.ตีก.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๑.

^{๑๘} ม.อุ.อ.(ไทย) ๒๓/๕๙๗/๒๖๔.

^{๑๙} ม.อุ.อ.(ไทย) ๒๓/๕๙๗/๒๖๔.

๓. อุปปีฬกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตให้ความหมายไว้ว่า กรรมที่เบียดเบียน ปีบคั้นสุขทุกข์ที่เกิดขึ้นในเพราะวิบากที่ให้เกิดปฏิสนธิที่กรรมอื่นให้ผลแล้วจะไม่ให้ (สุขหรือทุกข์นั้น) เป็นไปตลอดกาลนาน ชื่อว่า อุปปีฬกรรม”^{๒๐}

๔. อุปฆาตกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตกล่าวถึงความหมาย ว่า อุปฆาตกรรม ที่เป็นกุศลบ้าง มีอยู่เอง จะตัดรอนกรรมอื่นที่มีกำลังเพลากว่า ห้ามวิบากของ กรรมนั้นไว้แล้วทำโอกาสแก่วิบากของตน ก็เมื่อกรรมทำ (ให้) โอกาสอย่างนี้แล้ว กรรมนั้นเรียกว่า เผล็ดผลแล้ว^{๒๑}

๒) วงจรของกรรมประเภทที่ ๒ กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผล เมื่อได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม กรรมเหล่านี้จะมีความหนักเบาของกรรมต่างกัน กรรมชนิดไหน มีกำลังใหญ่ให้ผลก่อนเป็นลำดับแรก กรรมชนิดไหนมีกำลังรองลงมาให้ผลเป็นลำดับรองลงมา กรรมชนิดไหนมีอาวุโสน้อยให้ผลเป็นลำดับหลัง ในคัมภีร์ขุททกนิกาย สัทธัมมปกาสิณี ปฏิสัมภิตามรรค อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ได้จำแนกกรรมประเภทนี้ออกเป็น ๔ ประเภท คือ^{๒๒}

๑. ครุกกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ได้อธิบายความหมาย ไว้ว่า ในบรรดากรรมหนักและกรรมไม่หนักทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล กรรมใดหนัก กรรมนั้นชื่อว่า ครุกกรรม^{๒๓}

๒. อาสันนกรรม ในอรรถกถาได้กล่าวถึงความหมายและการให้ผลของอาสันนกรรมไว้ว่า กรรมที่ระลึกถึงก็ดี กรรมที่ทำแล้วก็ดี ในเวลาใกล้ตาย ชื่อว่า อาสันนกรรม จริงอยู่ ผู้ใกล้จะตาย อาจระลึกถึงหรือทำกรรมใด การได้อาเสวนะบ่อยๆ พ้นจากกรรม ๓ เหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นด้วยกรรมนั้น นั้นเอง^{๒๔}

๓. อาจิณณกรรม หรือพหุลกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ให้ความหมายคำว่า อาจิณณกรรม หรือพหุลกรรมว่า ส่วนในกุศลกรรมและอกุศลกรรมทั้งหลาย กรรมใดมาก กรรมนั้นชื่อว่า พหุลกรรม พหุลกรรมนั้น พึงทราบด้วยอำนาจอาเสวนะที่ได้แล้วตลอด กาลนาน อีกอย่างหนึ่ง ในฝ่ายกุศลกรรม กรรมใดที่มีกำลังสร้างโสมนัสให้ ในฝ่ายอกุศลกรรม สร้างความ เดือดร้อนให้ กรรมนั้นชื่อว่า พหุลกรรม อุปมาเสมือนหนึ่งว่า เมื่อนักมวยปล้ำ ๒ คน ขึ้นเวที คนใด

^{๒๐} อจ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๓๐.

^{๒๑} อจ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๓๒.

^{๒๒} ขุ.ป.อ.(ไทย) ๖๙/๕๒๔/๔๒๑.

^{๒๓} อจ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๓.

^{๒๔} ขุ.ป.อ.(ไทย) ๖๙/๕๒๔/๔๒๑.

มีกำลังมาก คนนั้นจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งล้ม (แพ้) ไป ฉะนั้นใด พหุกรรมนั้น ก็ฉนั้นเหมือนกัน จะทั้กรรมกรรมพวกนี้ที่มีกำลังน้อย (ชนะ) ไป กรรมดีมากโดยการเสพจนคุ้น หรือมีกำลังโดยอำนาจทำให้เดือดร้อนมาก กรรมนั้นจะให้ผล เหมือนกรรมของพระเจ้าพุทธฐคามณีอภัย ฉะนั้น”^{๒๕}

๔. กตัตตากรรม หรือ กฏัตตาวาปนกรรม หรือกตัตตาวาปนกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎกใช้คำว่า กฏัตตาวาปนกรรม ซึ่งมีความหมายเดียวกับคำว่า กตัตตากรรม โดยให้ความหมายของกฏัตตาวาปนกรรมว่า กรรมนอกเหนือจากกรรม ๓ ดังกล่าวมาแล้วนี้ (คือ คุกรกรรม อาสันนกรรม และอาจิณณกรรม) ทำไปโดยไม่รู้ ชื่อว่า กฏัตตาวาปนกรรม กฏัตตาวาปนกรรมนั้น อำนาจวิบากได้ในกาลบางครั้ง เพราะไม่มีกรรมอื่นเข้ามาแทรก เหมือนท่อนไม้ ที่คนบ้าขว้างไปจะตกไปในที่ๆ ไม่มีจุดหมาย ฉะนั้น^{๒๖}

๓) วงจรของกรรมประเภทที่ ๓ กรรมที่ว่าโดยเวลาให้ผล ในปากกาลจตุกกะหรือประเภทแห่งกรรมที่ว่าโดยเวลาที่ให้ผลนี้มีอยู่ ๔ กรรมด้วยกัน คือ

๑. ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวถึงการเกิดของทิฏฐธรรมเวทนิยกรรมเอาไว้ว่า ในกรรมเหล่านั้นชวนเจตนาครั้งแรก เป็นกุศลก็ดี เป็นอกุศลก็ดี ในจิต ๗ ดวง ในชวนวิถิจิต ๑ ดวง ชื่อว่าทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรมนั้น ย่อมให้ผลในอัตภาพนี้เท่านั้น แต่เมื่อไม่อาจให้ผลอย่างนั้นก็เป็นอโหสิกรรม^{๒๗}

๒. อุปัชชเวทนิยกรรม ในคัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต พระอรรถกถาจารย์อธิบายอุปัชชเวทนิยกรรมไว้ว่า ส่วนชวนเจตนาดวงที่ ๗ ที่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ชื่อว่า อุปัชชเวทนิยกรรม อุปัชชเวทนิยกรรมนั้น อำนาจผลในอัตภาพต่อไปแต่ในบรรดาบุคคลทั้งสองฝ่ายนี้ อุปัชชเวทนิยกรรมในฝ่ายที่เป็นกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งสมาบัติ ๘ ในฝ่ายที่เป็นอกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งสมาบัติ ๘ ในฝ่ายที่เป็นอกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งอนันตริยกรรม ๕ บรรดากรรมทั้งสองฝ่ายนั้น ผู้ที่ได้สมาบัติ ๘ จะเกิดในพรหมโลกด้วยสมาบัติอย่างหนึ่ง ฝ่ายผู้กระทำอนันตริยกรรม ๕ จะบังเกิดในนรกด้วยกรรมอย่างหนึ่ง สมาบัติที่เหลือ และกรรม (ที่เหลือ) ถึงความเป็นอโหสิกรรมไปหมด คือเป็นกรรมที่ไม่มีวิบาก”^{๒๘}

^{๒๕} อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๔.

^{๒๖} อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๕.

^{๒๗} ขุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๒๔/๔๒๐.

^{๒๘} อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๒-๑๒๓.

๓. อปราปริยเวทนียกรรมในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ได้อธิบายถึงอปราปริยเวทนียกรรมไว้ว่า ชวนเจตนา ๕ ดวง ในระหว่างกรรมทั้งสอง ย่อมชื่อว่า อปราปริยเวทนียกรรม กรรมนั้น ย่อมได้โอกาสเมื่อใด ย่อมให้ผลเมื่อนั้นในอนาคต เมื่อยังมีการเวียนว่ายอยู่ในสังสาร ชื่อว่าอโหสิกรรมย่อมไม่มี^{๒๙}

๔. อโหสิกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคได้กล่าวถึงอโหสิกรรมพอเข้าใจได้ว่า เมื่อทิวฏฐธรรมเวทนียกรรม หรืออุปปัชชเวทนียกรรม หรืออปราปริยเวทนียกรรม นั้นเลิกให้ผลแล้ว ก็จะกลายเป็นอโหสิกรรม คือเลิกให้ผลไปโดยปริยาย^{๓๐}

กรรม ๑๒ ที่มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพียง ๑๑ ประเภท คือไม่ทรงแสดงว่าอโหสิกรรมว่า เป็นชนิดของกรรมประเภทหนึ่ง แต่ทรงแสดงอโหสิกรรมว่าเป็นการสิ้นไปแห่งกรรม ดังนั้น กรรมที่จะเป็นอโหสิกรรมได้ กรรมนั้นต้องไม่แสดงผล ตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายมานั้นเป็นไปในลักษณะของกรรมที่หมดกำลังที่จะส่งผลต่อไปแล้ว คือกรรมนั้นเคยส่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างมาแล้วในอดีตจนหมดแรงกรรมแล้ว กรรมหมดไปถึงจะเป็นอโหสิกรรม

บทบาทหน้าที่ของกรรม

บทบาทหน้าที่ของกรรมที่แบ่งตามทวารคือ ทางสำหรับกรรม มี ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจา ใจ ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำด้วยกาย วาจา ใจ^{๓๑}

ในสังคีตีสสูตรหมวด ๑๐ พระสารีบุตรได้จัดหมวดหมู่กุศลกรรมบถ และอกุศลกรรมบถ โดยจำแนกตามลักษณะอาการแสดงออกของผู้กระทำความกรรมในลักษณะต่างๆ ออกมาโดยมีเจตนา และมีกิเลสเป็นตัวขับเคลื่อนให้บุคคลทำความกรรม โดยจัดเป็นหมวดหมู่ดังนี้

^{๒๙} ม.ม.อ.(ไทย) ๒๑/๕๓๔/๑๖๕.

^{๓๐} ขุ.ป.อ.(ไทย) ๖๙/๕๒๓/๔๒๐-๔๒๑.

^{๓๑} อัง.ฉกก.(ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

บทบาทหน้าที่ในการทำงานของกรรม

การทำความกรรม	กุศลกรรมบถ	อกุศลกรรมบถ
กายกรรม	๑. จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒. จดเว้นจากการลักขโมย ๓. จดเว้นจากการประพฤติดีในกาม	๑. การฆ่าสัตว์ ๒. การลักทรัพย์ ๓. การประพฤติดีในกาม
วจีกรรม	๑. จดเว้นจากการพูดเท็จ ๒. จดเว้นจากการพูดคำส่อเสียด ๓. จดเว้นจากการพูดคำหยาบ ๔. จดเว้นจากการพูดคำเพ้อเจ้อ	๑. การพูดเท็จ ๒. การพูดส่อเสียด ๓. การพูดคำหยาบ ๔. การพูดเพ้อเจ้อ
มโนกรรม	๑. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ๒. ไม่คิดร้าย ๓. มีความเห็นชอบ ^{๓๒}	๑. เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ๒. มีความคิดร้าย ๓. มีความเห็นผิด ^{๓๓}

การที่จะทำกุศลกรรมบถ หรืออกุศลกรรมบถในแต่ละข้อแล้วจะทำให้เกิดกรรมได้นั้น จำเป็นต้องมีเจตนาเข้ามาประกอบในการทำความกรรมเสมอคือ

(๑) กรรมใดทำทางกายทวาร คือ ทำสำเร็จโดยใช้กำลังกายทำ กรรมนั้นเป็นกายกรรม

(๒) กรรมใดทำทางวจีทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยผู้ทำให้วาจาเป็นเครื่องมือในการทำ กรรมนั้นเป็นวจีกรรม

(๓) กรรมใดทำทางมโนทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยการคิดนึกด้วยจิตใจ กรรมนั้นเป็นมโนกรรม^{๓๔}

ส่วนการกระทำบางอย่างผู้ทำต้องคิดด้วย พูดด้วย แล้วใช้กำลังกายด้วยจึงต้องพิจารณาดูว่ากรรมนั้นจะสำเร็จลงบริบูรณ์ด้วยอะไร ด้วยกาย หรือด้วยวาจา หรือด้วยใจ ถ้าสำเร็จลงด้วยทวารใด จึงถือว่าเป็นกรรมในทวารนั้น คือ จุดสมบูรณ์จริงๆ อยู่ที่ทำให้คนล้มตายด้วยอะไร การทำให้คนถึงแก่ความตายนั้นทำได้ทางเดียวเช่น ใช้ร่างกายต้องเงื้อมมือ หรือทำอย่างไรก็แล้วแต่ แต่ที่ต้องทำด้วยกาย จึงจะสำเร็จ ถ้าพูดให้ตาย เขาก็ไม่ตาย ถ้าคิดให้ตายเขาก็ไม่ตาย ฉะนั้นการฆ่าจึงเป็นกายกรรม แม้ว่าการฆ่าคนๆ หนึ่งนั้น ผู้ฆ่าจะต้องใช้ความคิดด้วยใช้คำพูดด้วย แต่การฆ่าก็จัดเข้าในกายกรรม เพราะถึงจุดสมบูรณ์แห่งกรรมนั้นเป็นเกณฑ์ กรรมอื่นก็พึงตัดสินด้วยเหตุผลอย่างนี้^{๓๕}

^{๓๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

^{๓๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^{๓๔} ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๕๗/๔๐.

^{๓๕} ปิ่น มุฑกันต์, พุทธศาสตร์ ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๔๖-๔๔๗.

สรุป

กรรม คือการกระทำ เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้ พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องกรรมตามนัยแห่ง กุกุโรวาทสูตร โดยทรงแสดงกรรมและผลของกรรมไว้ ๔ ชนิด คือ

๑. กรรมดำ มีวิบากดำ
๒. กรรมขาว มีวิบากขาว
๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว
๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว คือ บุคคลใดทำกรรมเช่นใดไว้แล้ว บุคคลนั้นก็ย่อม

ได้รับผลของกรรมนั้นตอบแทน ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม

ส่วนในอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์แบ่งกรรมออกเป็น ๑๒ อย่างจัดออกเป็น ๓ หมวด คือ

๑. กรรมที่ว่าโดยหน้าที่ มีอยู่ ๔ หมวด ได้แก่ ชนกกรรม อุปัตถัมภกกรรม อุปปีฬกกรรม อุปฆาตกกรรม
๒. กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผลมีอยู่ ๔ หมวด ได้แก่ คุรุกรรม อาสันนกรรม อาจิณณกรรม หรือพหุลกรรม กตัตตากรม
๓. กรรมที่ว่าโดยเวลาให้ผลมีอยู่ ๔ หมวด ได้แก่ ทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรม อุปัชชเวทนิยกรรม อปราปรียเวทนิยกรรม อโหสิกรรม

พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพียง ๑๑ ประเภท คือไม่ทรงแสดงว่า อโหสิกรรมว่า เป็นชนิดของกรรมประเภทหนึ่ง แต่ทรงแสดงอโหสิกรรมว่าเป็นการสิ้นไปแห่งกรรม ดังนั้น กรรมที่จะเป็นอโหสิกรรมได้ กรรมนั้นต้องไม่แสดงผลตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายมานั้น เป็นไปในลักษณะของกรรมที่หมดกำลังที่จะส่งผลต่อไปแล้ว คือกรรมนั้นเคยส่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างมาแล้วในอดีตจนหมดแรงกรรมแล้ว กรรมหมดไปถึงจะเป็นอโหสิกรรม

ส่วนบทบาทหน้าที่ของกรรมที่แบ่งตามทวารคือ ทางสำหรับกรรม มี ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจา ใจ ในสังคีตสูตรหมวด ๑๐ พระสารีบุตรได้จัดหมวดหมู่กุศลกรรมบถ และอกุศลกรรมบถ โดยจำแนกตามลักษณะอาการแสดงออกของผู้กระทำความกรรมในลักษณะต่างๆ ออกมาโดยมีเจตนา และมีกิเลสเป็นตัวขับเคลื่อนให้บุคคลทำความกรรม โดยทรงจัดเป็นหมวดหมู่ ได้แก่

- ๑) กุศลกรรมบถ (ทางแห่งกุศลกรรม) ๑๐ ประการ คือ
  - ๑) มีเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
  - ๒) มีเจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
  - ๓) มีเจตนางดเว้นจากการประพฤติดีในกาม
  - ๔) มีเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
  - ๕) มีเจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
  - ๖) มีเจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ

- ๗) มีเจตนาตเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า   ๘) มีความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา
 ๙) มีความไม่คิดร้าย   ๑๐) มีความเห็นชอบ

๒. อุกุศลกรรมบถ (ทางแห่งอกุศลกรรม) ๑๐ ประการ มีนัยตรงกันข้ามกับกุศลกรรม การที่บุคคลจะทำอกุศลกรรมบถ หรืออกุศลกรรมบถในแต่ละข้อแล้วจะทำให้เกิดกรรมได้นั้น จำเป็นต้องมีเจตนาเข้ามาประกอบในการทำกรรมเสมอ คือ

๑. กรรมไต่ทำทางกายทวาร คือ ทำสำเร็จโดยใช้กำลังกายทำ กรรมนั้นเป็นกายกรรม
๒. กรรมไต่ทำทางวจีทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยผู้ทำให้วาจาเป็นเครื่องมือในการทำ กรรมนั้นเป็นวจีกรรม
๓. กรรมไต่ทำทางมโนทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยการคิดนึกด้วยจิตใจ กรรมนั้นเป็นมโนกรรม

บรรณานุกรม

- จำลอง สารพัตติก. **พจนานุกรม บาลี-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา, ๒๕๔๘.
 ปิ่น มุกข์กันต์. **พุทธศาสตร์ภาค ๒**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
 พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
 พันตรี ป. หลงสมบุญ (ประยุทธ์ หลงสมบุญ) .**พจนานุกรม มคอ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา, ๒๕๔๐.
 พุทธทาสภิกขุ. **แก่นพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก** ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.
 _____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
 _____ . **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒ - ๒๕๓๔.
 ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๒.

